337318 ـ حداقل نماز شب

سوال

اگر فردی به تنهایی دو رکعت یا یک رکعت را روزانه از روی ایمان و احتساب بعد از نماز عشا در ماه رمضان به جای آورد، رمضان را از روی ایمان و احتساب به پا داشته است؟ و اگر پاسخ خیر است، آیا پاسخ این پرسش در دوران همه‌گیری بیماری متفاوت نخواهد بود؟ نظر به این‌که نماز تراویح در این شرایط ممنوع است و در نماز تراویح به جماعت برای فرد آسان است که ۱۱ یا ۹ رکعت نماز بگزارد، اما به تنهایی انجام نماز برای انسان سنگین است.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولا:

قیام شب (نماز شب) از جمله قُرُبات و عبادات بسیار بزرگ در رمضان و غیر رمضان است و در ماه رمضان مؤکدتر است؛ زیرا پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: «هر آن‌که رمضان را از روی ایمان و احتساب [نماز و عبادت] برپا دارد، گناهان گذشته‌اش آمرزیده می‌شود» به روایت بخاری (۳۷) و مسلم (۷۵۹).

بهترین قیام و برترینش آن است که موافق با روش و کردار پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ باشد یعنی ادا کردن هشت رکعت [که ام المؤمنین در توصیفش می‌فرماید] از زیبایی و طولانی بودنش نپرس، سپس ادای وتر با سه رکعت؛ زیرا عایشه ـ رضی الله عنها ـ می‌فرماید: «ایشان در رمضان و غیر رمضان بر یازده رکعت نمی‌افزود؛ چهار رکعت به جای می‌آورد که از زیبایی و طولانی بودنش نپرس، سپس چهار رکعت ادا می‌کرد که از زیبایی و طولانی بودنش نپرس، سپس سه رکعت [وتر] ادا می‌کرد» به روایت بخاری (۲۰۱۳) و مسلم (۷۳۸).

حداقلی که قیام لیل به حساب می‌آید دو رکعت است و حداکثری ندارد؛ زیرا بخاری (۴۷۲) و مسلم (۷۴۹) از عبدالله بن عمر روایت کرده‌اند که مردی از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ در حالی که بر منبر بودند پرسید: دربارهٔ نماز شب چه می‌گویید. ایشان فرمودند: «دو رکعت، دو رکعت است؛ پس اگر از فرا رسیدن صبح ترسید یک رکعت می‌گزارد تا آن‌چه را به جای آورده وتر سازد».

و ابوداوود (۱۴۵۱) و ابن ماجه (۱۳۳۵) از ابوسعید خُدری و ابوهریره روایت کرده‌اند که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ

فرمودند: «کسی که شب برخاست و همسرش را از خواب بیدار کرد و با هم دو رکعت به جای آوردند، از جمله مردان و زنانی نوشته می‌شوند که الله را بسیار یاد می‌کنند».

آلبانی در «صحیح أبی داود» آن را صحیح دانسته است.

این حدیث دال بر آن است که قیام شب با دو رکعت به جای آورده می‌شود.

و ابوداوود (۱۳۹۸) از عبدالله بن عمرو بن العاص روایت کرده که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «هر کس با ده آیه نماز بگزارد از جملهٔ غافلان نوشته نخواهد شد و هر کس با صد آیه نماز بگزارد از جملهٔ قانتان نوشته خواهد شد و هر کس با هزار آیه نماز بگزارد از جملهٔ «مُقَنطِرین» نوشته خواهد شد».

آلبانی در «صحیح أبی داود» آن را صحیح دانسته است.

منذری در «الترغیب والترهیب» می‌گوید: «از جملهٔ مُقَنطران یعنی از جملهٔ کسانی که برایش یک قِنطار اجر نوشته می‌شود. از سورهٔ تبارک تا پایان قرآن هزار آیه است والله اعلم».

برخی از فقها نیز گفته‌اند که حداقل قیام، هشت رکعت است.

و برخی هم گفته‌اند که همهٔ شب یا بیشترش را به نماز ایستد.

در «الدر المحتار» آمده است: «نماز شب بنابر آن‌چه در «الجوهره» آمده هشت رکعت است».

ابن عابدین در حاشیه‌اش بر الدر المحتار (۲/ ۲۵) می‌گوید: «این سخنش که می‌گوید: «حداقل آن بنابر آن‌چه در «الجوهره» آمده هشت رکعت است» مقید به چیزی است که در الجوهره آمده؛ زیرا در «الحاوی القدسی» گفته است: هر مقدار که برایش آسان بود را می‌خواند اگرچه دو رکعت باشد و سنت آن است که هشت رکعت با چهار سلام بخواند (یعنی دو رکعت دو رکعت)... و همچنین می‌گوید: و این بنا بر این است که حداقل تهجد ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ دو رکعت بوده و حداکثرش هشت رکعت» که از مبسوط سرخسی نقل شده، سپس در پیروی از شیخ محققش، ابن الهمام احادیثی را که دال بر قولی که در المبسوط دربارهٔ حداکثرش نقل کرده را می‌آورد و حدیث ابوداوود را که عنوان می‌دارد که «حداقل تهجد ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ چهار [سلام] به جز سه [رکعت] وتر بود» و تفصیلش در همان جا آمده که می‌توان به آن مراجعه کرد.

اما حدیث دیگری را از ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ نقل می‌کند که فرموده‌اند: «کسی که شب برخیزد و خانواده‌اش را بیدار کند و دو رکعت بگزارند، از مردان و زنان بسیار یاد کنندهٔ الله نوشته خواهند شد» به روایت نسائی و ابن ماجه و ابن حِبّان در صحیحش و حاکم. منذری می‌گوید: بنابر شرط شیخین صحیح است.

می‌گویم: بنابراین شایسته آن است که گفته شود: حداقل تهجد دو رکعت است و متوسطش چهار رکعت و حداکثرش هشت رکعت و الله اعلم».

در «الفتاوى الهندية» (۱/ ۱۱۲) آمده است: «از آن: نماز شب است. همچنین در «البحر الرائق» آمده است، و حداکثر تهجد ایشان ـ علیه السلام ـ هشت رکعت و حداقلش دو رکعت بوده است. چنان‌که در فتح القدیر به نقل از «المبسوط» آمده است».

و در «الفواکه الدوانی» (۱/ ۲۰۱) آمده است: «اما [نماز شب] در حق ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ واجب بوده است، چنان‌که نزد بیهقی آمده است: «سه چیز بر من فرض است و برای شما مستحب: تهجد که همان قیام شب است و وتر و نماز ضحی» و حداقل واجب بر ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ دو رکعت بوده است».

در «الموسوعة الكويتية» (۱۴/ ۸۸) آمده است: «فقها بر این اتفاق نظر دارند که حداقلش دو رکعت خفیف است چنان‌که از ابوهریره ـ رضی الله عنه ـ روایت است که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «هرگاه کسی از شما شب [برای نماز] برخاست، نمازش را با دو رکعت سبک شروع کند».

عینی در «عمدة القاری» (۱/ ۲۲۸) می‌گوید: «لفظ «کسی که شب قدر را به پا خیزد» آیا معنایش به پا خاستن همهٔ شب است یا حداقل آن‌چه لفظ «قیام» بر آن صدق کند کافی است؟

چنین پاسخ داده شده که: حداقل کافی است و برخی از ائمه بر همین رای هستند، تا آن‌جا که گفته شده فرض نماز عشا برای آن‌که در لفظ قیام داخل شود کافی است، اما آن‌چه از نظر عرف، آشکار و راجح است آن است که نمی‌گویند او شب را به پا خاسته است، مگر آن‌که همهٔ شب یا بیشترش را به پا دارد».

و صحیح همان است که بیان کردیم که قیام با دو رکعت حاصل می‌شود.

ثانیا:

در روایات مواردی آمده که می‌شود از آن نتیجه گرفت که حداقل قیام شب یک رکعت است، اما این روایت صحیح نیست.

از ابن عباس ـ رضی الله عنهما ـ روایت است که گفت: رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ امر به نماز شب کردند و نسبت به آن ترغیب نمودند تا جایی که فرمودند: «بر شما باد نماز شب، اگرچه یک رکعت» به روایت طبرانی در «المعجم الکبیر» و «المعجم الأوسط».

آلبانی در «ضعیف الترغیب والترهیب» (۳۶۵) آن را ضعیف دانسته است.

و از ابن عباس ـ رضی الله عنهما ـ روایت است که گفت: نماز شب را یاد کردم، پس یکی از آنان گفت: رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «نصفش، یا یک سومش، یا یک چهارمش، یا به اندازهٔ فاصلهٔ شیر دوشیدن، یا به اندازهٔ فاصلهٔ بین دو شیر دوشیدن». به روایت ابویعلی.

آلبانی در «ضعیف الترغیب والترهیب» (۳۶۴) آن را ضعیف دانسته است.

«فُواق الناقة»: «به ضم فا و فتح آن یعنی فاصلهٔ زمانی بین دو شیر دوشیدن، زیرا شیر شتر را می‌دوشند، سپس مدت کوتاهی رهایش می‌کنند تا بچه‌اش شیر بنوشد، تا شیرش بیاید» (فیض القدیر: ۶/ ۱۷۳).

این را باید بدانید که وتر با قیام اللیل متفاوت است، بنابراین درست بودنِ وتر یک رکعتی دلیل این نمی‌شود که حداقلِ قیام، یک رکعت باشد.

در «کشاف القناع» (۵/ ۲۳) آمده است: «آیا وتر «قیام اللیل است یا غیر آن است؟ دو احتمال هست؛ و درست‌تر احتمال دوم است» یعنی وتر غیر قیام شب است، به دلیل حدیثی که ابن عقیل آورده است: «وتر و تهجد و دو رکعت [قبلیه] صبح». شیخ تقی الدین می‌گوید: اصحاب ما اینجا میان وتر و قیام لیل تفاوت قائل شده‌اند».

همچنین پاسخ پرسش شمارهٔ (52875) را تحت عنوان «آیا نماز وتر با نماز شب تفاوت دارد؟» را ببینید.

ثالثا:

پوشیده نیست که این طاعت عظیم نیازمند تلاش و عزیمت است، به ویژه در ماه رمضان و هر چقدر بنده نماز بیشتری به جای آورد اجر و پاداش بیشتری می‌برد و خداوند با هر سجده‌ای درجات بنده را بالا می‌برد، چنان‌که مسلم (۴۸۸) از مَعدان بن ابی طلحهٔ یَعمَری روایت کرده که گفت: «ثوبان مولای رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ را ملاقات کردم، پس گفتم: مرا به انجام کاری راهنمایی کن که انجامش دهم و خداوند به واسطهٔ آن مرا به بهشت درآورد. یا آن‌که گفت: گفتم: مرا به دوست داشتنی‌ترین کارها نزد الله راهنمایی کن. پس ساکت شد. از او پرسیدم، باز سکوت کرد. برای بار سوم پرسیدم؛ گفت: این را از رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ پرسیدم؛ پس فرمودند: «بر تو باد سجدهٔ بسیار برای الله، زیرا تو برای الله سجده‌ای به جا نمی‌آوری مگر آن‌که الله به واسطهٔ آن درجه‌ای بر درجاتت می‌افزاید و گناهی از گناهانت را فرو می‌ریزد» مَعدان می‌گوید: سپس ابودرداء را ملاقات کردم و همین را از او پرسیدم، او نیز مانند چیزی که ثوبان گفته بود، گفت».

این زیان بزرگی است که انسان تنها به دو رکعت اکتفا کند مگر آن‌که برخی شب‌ها شرایطی خاصی برایش پیش بیاید مانند آن‌که خسته باشد یا آن‌که مشغول کاری باشد که نتواند نماز بگزارد و نتواند آن را به وقت فراغت موکول کند، اما کم ادا کردن نماز در صورت وسیع بودن وقت و فراغت، دال بر ضعف همت و چه بسا نشان دهندهٔ آزمندی درون و ضعف ایمان باشد.

بنابراین تلاش کنید و پایداری ورزید و نیت را برای خداوند خالص گردانید و با نفس به مجاهده برخیزید و آن را به انجام طاعت ملزم سازید تا آن‌که رهبری نفس برایتان آسان گردد.

از الله برای خود و شما توفیق و یاری و سَداد خواهانیم.

والله اعلم